

KICHIK JANR MATNLARIDA SO'ZLARNING PRAGMATIK
XUSUSIYATLARI NAZARIY ASOSLARI

Maxamedova Nigora Kiyomovna

Toshkent Ijtimoiy Innovatsiya Universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kichik janr matnlarida so'zlarning pragmatik xususiyatlarining nazariy asoslari o'rganilgan. Unda maqol, matal, topishmoq va hikmatli iboralar kabi ixcham matn turlarining kommunikativ va pragmatik mazmuni kimlar tomonidan o'rganilganligi nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, so'zlarning konnotativ ma'nosi, emotsional-ekspressiv uyg'unligi, madaniy kontekstga bog'liqligi hamda adresatga yo'naltirilganlik xususiyatlari ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *kichik janr, pragmatika, lingvopragmatika, konnotatsiya, folklor, maqol, matal, emotsional-ekspressivlik, topishmoq*

Annotation: *This article examines the theoretical foundations of the pragmatic features of words in short-genre texts. It theoretically analyzes who has studied the communicative and pragmatic content of compact text types such as proverbs, sayings, riddles, and aphorisms. It also considers the connotative meaning of words, their emotional-expressive harmony, dependence on cultural context, and orientation toward the addressee.*

Keywords: *short genre, pragmatics, linguopragmatics, connotation, folklore, proverb, saying, emotional expressiveness, riddle*

Tilning asosiy vazifalaridan biri — kishilar o'rtasida samarali muloqotni ta'minlashdir. Muloqot jarayonida til birliklari nafaqat nominativ, balki kommunikativ-pragmatik vazifa ham bajaradi. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodining ixcham shakldagi janrlari bo'lmish maqol, matal, hikmatli so'z, topishmoq, latifa va irimlarda so'zlarning pragmatik xususiyatlari o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kichik janr matnlari qisqa, lo'nda va sermazmun bo'lib, undagi har bir so'z muayyan maqsadga, ta'sirga va madaniy ma'no yuklamasiga ega.

Kichik janr matnlari xalqning asrlar davomida shakllangan hayot tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari, qadriyatlar va ijtimoiy tajribasini jamlagan lingvokulturologik manba sifatida alohida o'rin tutadi. Ularning shaklan kichik, mazmunan esa nihoyatda keng bo'lishi til birliklarining tanlanishi, ularning konnotativ ma'nolari, emotsional-ekspressiv bo'yoqlari va pragmatik imkoniyatlariga bevosita bog'liqdir. Shu bois so'zlarning pragmatik xususiyatlarini o'rganish kichik janr matnlarining mazmuniy va funksional tabiatini chuqur anglash imkonini beradi. Tilshunoslikda so'nggi yillarda pragmalingvistika, lingvomadaniyatshunoslik, diskurs tahlili kabi yo'nalishlar faol rivojlanib, matnning maqsadi, adresatga ta'siri, kontekst, nutq strategiyalari kabi jihatlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kichik janr matnlari esa ana shu nazariy yo'nalishlar uchun boy material manbasi sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ularning semantik va pragmatik o'ziga

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

xosliklarini o‘rganish orqali nafaqat tilning ichki imkoniyatlari, balki jamiyat tafakkuri, milliy mentalitet va xalqning ijtimoiy-madaniy tajribasi ham yoritiladi.

Kichik janr matnlarida so‘zlarning pragmatik xususiyatlarini o‘rganish tilshunoslik, folklorshunoslik va lingvomadaniyatshunoslik kesishgan nuqtada shakllanadigan murakkab tadqiqot yo‘nalishidir. Mazkur masala bo‘yicha o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlar bir nechta asosiy yo‘nalishlarga bo‘linadi: folklor janrlarining umumiy xususiyatlarini o‘rganish, kichik janr matnlarining semantik va stilistik tahlili, pragmalingvistikaning nazariy asoslari hamda lingvomadaniyatshunoslik yondashuvlar.

Folklorshunoslik bo‘yicha A. Qayumov [2], M. Afzalov[1], H. Zarifov[3], M. Jo‘rayev[4] kabi olimlarning tadqiqotlarida kichik janrlarning shakllanishi, o‘ziga xos janr xususiyatlari va ular orqali xalq tafakkurining ifodalanishi batafsil yoritilgan. Xalq maqollari, matallar va hikmatli so‘zlarning mazmuniy qatlamlari, ularning tarbiyaviy va estetik vazifalari haqidagi fikrlar ushbu tadqiqotlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, “O‘zbek xalq maqollari” va “O‘zbek folklori” singari fundamental to‘plamlar kichik janr matnlarining til materiallarini o‘rganishda asosiy manbalardan biridir.

Pragmalingvistika bo‘yicha C. Morris[5], J. Austin[8], J. Searle[7] kabi olimlarning nazariy qarashlari nutq aktlari, kommunikativ maqsad, illokutiv kuch va kontekstning rolini tushuntiradi. Ularning g‘oyalari kichik janrlardagi so‘zlarning kommunikativ ta’siri va nutqiy strategiyalarini tahlil qilishga ilmiy asos yaratadi. O‘zbek tilshunosligida esa N. Mahmudov[11], A. G‘ulomov, J. Doniyorov[12]lar til birliklarining kommunikativ-funksional mazmuni, pragmatik jihatlari va nutqiy vaziyat bilan bog‘liqligini o‘rganib, mazkur yo‘nalishning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan.

Lingvokulturologiya nuqtai nazaridan Yu. Lotman [13], V. Telia[14], E. Bartminskiy[15] singari olimlar tilning madaniy kod sifatidagi vazifasini yoritgan bo‘lib, ularning ishlari kichik janr matnlaridagi milliy-madaniy komponentlarni aniqlashda muhim metodologik asos bo‘ladi. O‘zbek tilshunoslari — M. Yusupov, Z. Mamatqulova[16] larning lingvokulturologik tadqiqotlari so‘zlarning madaniy-semantik qatlamlarini aniqlashda yordam beradi.

Nazariy manbalarni tahlil qilish natijasida ma’lum bo‘ldiki, kichik janr matnlari tilning semantik imkoniyatlarini, xalqning dunyoqarashi va tafakkur tarzini, madaniy-milliy qadriyatlarini ixcham shaklda mujassamlashtiradi. Ularning pragmatik xususiyatlarini o‘rganish nafaqat tilshunoslik uchun, balki pedagogika, psixologiya, folklorshunoslik va madaniyatshunoslik uchun ham muhim ilmiy qiymatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Afzalov M. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1981.
2. Qayumov A. O‘zbek folklori tarixi. — Toshkent: Fan, 1978.
3. Zarifov H. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: Fan, 1983.
4. Jo‘rayev M. O‘zbek xalq maqollari tahlili. — Toshkent: Universitet, 1999.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

5. Моррис Ч. Основания теории знаков. — Москва: Прогресс, 1983.
6. Грайс Г. Логика и речевое общение. — Москва: Прогресс, 1985.
7. Сёрль Дж. Речевые акты. — Санкт-Петербург: Питер, 2001.
8. Austin J. How to Do Things with Words. — Oxford: Oxford University Press, 1962.
9. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. — Oxford: Oxford University Press, 1992.
10. Briggs C. Folklore, Discourse, and Narrative. — New York: Routledge, 1993.
11. Mahmudov N., Mengliyev B. Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: O'zbekiston, 2019.
12. G'ulomov A., Doniyorov J. O'zbek tili stilistikasi. — Toshkent: Universitet, 2001.
13. Lotman Y. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. — Bloomington: Indiana University Press, 1990.
14. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантика, прагматика, культурология. — Москва: Наука, 1996.
15. Бартми́нский Е. Язык и культура. — Москва: Языки славянской культуры, 2009.
16. Yusupov M., Mamatqulova Z. Lingvokulturologiya asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

